

Apmācību kurss „Roma III regulas noteikumi un praktiskā piemērošana” Rīga, 2012. gada 29.–30. novembris

Prof. (em.) Dr. Dieter Martiny, Frankfurt (Oder)/Hamburg

Roma III regulas pamata struktūra

I. Roma III regula kā ciešākas sadarbības rezultāts

Roma III regula attiecībā uz tiesību aktiem, kas piemērojami laulības šķiršanai un laulāto atšķiršanai novedusi pie daļējas starptautisko laulības šķiršanas tiesību unifikācijas Eiropas Savienībā¹. Saskaņā ar tās 21.panta 2.punktu, no 2012.gada 21.jūnija regula ir spēkā tajās 15 dalībvalstīs, kas šobrīd iesaistījušās ciešākā sadarbībā². Regula ir saistoša Austrijā, Beļģijā, Bulgārijā, Francijā, Vācijā, Ungārijā, Itālijā, Latvijā, Lietuvā, Luksemburgā, Maltā, Portugālē, Rumānijā, Slovēnijā un Spānijā. Ciešākas sadarbības izmantošana ļāva apiet citu ES dalībvalstu veto.

ES dalībvalstis, kas nepiedalās šajā iniciatīvā, turpinās piemērot savas nacionālās kolīziju normas. Pēc tam ES dalībvalstis, kas vēlēties iniciatīvā piedalīties, varēs to darīt saskaņā ar Protokola par Līguma par Eiropas Savienības darbību 331.panta 1.punkta otro vai trešo apakšpunktu.

Pēc Roma III regulas stāšanās spēkā Latvijas nacionālās kolīziju normas Civilikumā vairs nepiemēro.

II. Piemērošanas joma

1. Laulības šķiršana un laulāto atšķiršana

a) Laulības šķiršana

Regulas piemērošanas joma ir ierobežota. Roma III regula attiecas tikai uz laulības šķiršanu un laulāto atšķiršanu (1.panta 1.punkts). Ar laulības šķiršanu tiek izbeigta esoša laulība.

Roma III regula runa ir tikai par „laulātajiem”. Tas nozīmē, ka primārais jautājums ir, vai pastāv spēkā esoša laulība. Atbilde uz šo jautājumu būtu jāsniedz tiesību aktiem, kas regulē stāšanos laulībā, ko nosaka saskaņā ar nacionālajām kolīziju normām.

Tiek pieņemts, ka regulas piemērošanas jomā iekļautas arī vienāda dzimuma personu laulības³ (skatīt 13.pantā minēto atrunu). Reģistrētās partnerattiecībās esoši partneri gan šajā jomā neietilpst. Reģistrētu partnerattiecību izbeigšana regulas piemērošanas jomā neietilpst.

b) Laulāto atšķiršana

Laulāto atšķiršana atbrīvo no pienākuma dzīvot kopā ar otru laulāto, nešķirot laulību. Šāda laulāto atšķiršana pastāv vairāku valstu (Francija, Itālija, Polija) jurisdikcijās. Vienas un tās pašas nacionālās kolīziju normas piemēro laulāto atšķiršanai un laulības šķiršanai, jo daudzos gadījumos laulāto atšķiršana ir laulības šķiršanas priekšnoteikums.

¹ Padomes regula (ES) nr. 1259/2010, pieņemta 2010.gada 20.decembrī, ar kuru ieviesta ciešāka sadarbība jomā par laulības šķiršanai un laulāto atšķiršanai piemērojamiem tiesību aktiem, OJ EU 2010 L 343/10.

² Roma III regulas izpratnē “iesaistītā ES dalībvalsts” nozīmē ES dalībvalsti, kas piedalās ciešākā sadarbībā attiecībā uz laulības šķiršanai un laulāto atšķiršanai piemērojamiem tiesību aktiem saskaņā ar Lēmumu 2010/405/EU vai arī saskaņā ar lēmumu, kas pieņemts saskaņā ar Protokola par Līguma par Eiropas Savienības darbību 331.panta 1.punkta otro vai trešo apakšpunktu (3.pants, 1.punkts).

³ Gruber, Scheidung auf Europäisch - die Rom III-Verordnung, IPRax 2012, 381, 382 ar komentāriem.

Iesaistītās ES dalībvalstis, kas atzīst laulāto atšķiršanu, laulības šķiršanai un laulāto atšķiršanai piemēro vienas un tās pašas kolīziju normas. Laulības anulēšana (atzīšana par spēkā neesošu) (pretēji Brisele II-bis) izslēgta ar 1.panta 2.punkta c) apakšpunktā.

c) Tiesvedība

Lielākajā daļā valstu lēmumu par laulības šķiršanu pieņem tiesa, un ar attiecīgu tiesas lēmumu laulība tiek šķirta. Tomēr Roma III regula precizē, ka ar terminu „tiesa” jāsaprot visas iesaistīto ES dalībvalstu iestādes, kuru jurisdikcijā ir regulas darbības jomā ietvertie jautājumi (3.panta 2.punkts). Tādējādi arī iestādes ir iekļautas, piemēram, notārs (Latvija) vai civilstāvokļa aktu reģistrācijas birojs (Portugāle).

Vēl nav izveidota vienota pieeja attiecībā uz laulības šķiršanu ārpus tiesas. Vairāku valstu jurisdikcijās (piemēram, Japānā) laulību iespējams šķirt, abām pusēm savstarpēji vienojoties. Dažu valstu jurisdikcijās laulības šķiršana iespējama tikai uz neoficiāla vienas laulātās puses pieteikuma pamata. Īpašs piemērs vienpusējai laulības šķiršanai ir talaq saskaņā ar Islāma likumiem. Vairākās Islāma valstīs notiek mēģinājumi mainīt vai vismaz mīkstināt vienpusējas laulības izbeigšanas kārtību, ieviešot noteiktas procedūras. Tas varētu ietekmēt attieksmi un mudināt pārskatīt sabiedrības atbalstu šāda veida laulības izbeigšanai. Juridiskajā literatūrā sastopamie uzskati dalās attiecībā uz jautājumu, vai šeit piemērojama Roma III regula⁴. Jāatzīst, ka regula izstrādāta galvenokārt tiesvedības vajadzībām, nevis vienas laulātās puses veiktām darbībām. Tomēr regulas piemērošana šķiet iespējama.

2. Tiesību normu kolīzijas

Roma III regula piemērojama gadījumos, kad pastāv tiesību normu kolīzijas (1.panta 1.punkts). Situācijas, kad novērojamas tiesību normu kolīzijas nedefinē pati regula. Tomēr Priekšlikuma 6.apsvērumā paskaidrots, ka tās ir situācijas, kurās pastāv vairāki lietas aspekti, kas to ierindo kategorijā ārpus vienas valsts sabiedriskās dzīves un kurās var tikt piemērotas vairākas likumdošanas sistēmas⁵. Ārvalstis vai dažādas pastāvīgās dzīvesvietas un/vai citas valsts pilsonība būs visbiežāk sastopamie gadījumi saistībā ar „jauktajiem pāriem”. Iepriekš ticis norādīts, ka nav nepieciešams, lai šāda situācija būtu jau tajā brīdī, kad laulātie izdara izvēli par labu kādas valsts likumdošanai⁶.

3. Neietvertie jautājumi

Noteikti jautājumi ir izņemti no Roma III regulas piemērošanas jomas (1.panta 2.punkts). Regula neattiecas uz zemāk uzskaitītajiem jautājumiem, pat gadījumos pat, ja tie rodas kā sākotnēji izlemjami jautājumi kontekstā ar laulības šķiršanas vai laulāto atšķiršanas tiesvedību vai attiecas uz laulības šķiršanas vai laulāto atšķiršanas sekām. 1.panta 2.punkta a) apakšpunktā noteikts, ka Roma III regula neietver fizisku personu tiesībspēju un rīcībspēju.

⁴ Pro Helms, Reform des internationalen Scheidungsrechts durch die Rom III-Verordnung, FamRZ 2011, 1765, 1766; Basedow, European Divorce Law - Comments on the Rome III Regulation, in: Confronting the Frontiers of Family and Succession Law - Liber Amicorum Pintens I (2012) 135, 146 f. – Contra Gruber IPRax 2012, 381, 383. (Eiropas tiesību akti par laulības šķiršanu – komentāri par Roma III regulu: uz Ģimenes un pēctecības likuma robežām - Liber Amicorum Pintens I (2012) 135, 146 f. – Contra Gruber IPRax 2012, 381, 383.)

⁵ Sufficient if only in the past, during the marriage, Boele-Woelki, For better or for worse; the Europeanization of International Divorce Law, Yearbook of Private International Law 12 (2010), 1, 13. (Pietiekams tikai pagātnē, laulības laikā, Boele-Woelki, Uz labu vai sliktu; Starptautisko tiesību aktu par laulības šķiršanu eiropeizācija, Starptautisko privāttiesību gadagrāmata 12 (2010), 1, 13.)

⁶ Gruber IPRax 2012, 381, 384.

No regulas piemērošanas jomas izslēgti arī tādi jautājumi, kā laulības pastāvēšana, spēkā esamība vai atzīšana (1.panta 2.punkts, b) apakšpunkts). Tie ir sākotnējie jautājumi, uz kuriem jāsniedz atbildes saskaņā ar nacionālajām kolīziju normām.

Saskaņā ar 1.panta 2.punkta c) apakšpunktu Roma III regulas piemērošanas joma neietver laulības atzīšanu par spēkā neesošu. Tiklīdz ir piemērojamas nacionālās kolīziju normas.

Roma III regulas piemērošanas jomā neietilpst laulāto vārdi (1.panta 2.punkta d) apakšpunkts).

Roma III regulas piemērošanas jomā neietilpst laulības radītās mantiskās sekas (1.panta 2.punkta e) apakšpunkts). Šajā sakarā iesniegts atsevišķs Komisijas priekšlikums. Tomēr patlaban piemērojamas nacionālās kolīziju normas.

Roma III regulā nav ietverta vecāku atbildība (1.panta 2.punkta f) apakšpunkts). Vispārīgi piemērojama Hāgas 1996.gada Bērnu aizsardzības konvencija.

Roma III regulas piemērošanas jomā nav iekļautas uzturēšanas saistības (1.panta 2.punkta g) apakšpunkts). Uzturēšanas saistību regula savienojumā ar Hāgas 2007.gada protokolu nosaka pārrobežu uzturēšanas saistību jautājumus, kas izriet no ģimenes attiecībām.

Ārpus Roma III regulas piemērošanas jomas paliek trasti vai mantošana (1.panta 2.punkta h) apakšpunkts).

4. Piemērošanas datums

Saskaņā ar 21.pantu, regula piemērojama no 2012.gada 21.jūnija. Tomēr nav skaidrs, kāda tam ir nozīme attiecībā uz laulības šķiršanas procesu. Regula piemērojama neatkarīgi no tā, vai pēdējā lietas noklausīšanās notikusi 21.jūnijā vai pēc šī datuma pat tad, ja spriedums pasludināts vēlāk⁷. Uz līguma pamata izdarītā likuma izvēle pirms šī datuma ir derīga, tiklīdz spēkā stājas Roma III regula⁸.

5. Universāla piemērošana

Roma III regulas piemērošana ir universāla (4.pants), tas ir, tas ir iespējams, jo ar vienotām kolīziju normām var attiecīgi noteikt, vai piemēro kādas iesaistītas ES dalībvalsts tiesību aktus, neiesaistītas ES dalībvalsts tiesību aktus vai arī tādas valsts tiesību aktus, kas nav Eiropas Savienības dalībvalsts (12.apsvērumi). Universalitāte ir stingri nostiprināts tiesību aktu princips attiecībā uz Eiropas tiesību normu kolīzijām. Piemērs: noteiktos apstākļos laulātie no Latvijas drīkst izvēlēties Norvēģijas tiesību aktus, kas regulē laulības šķiršanu.

III. Jurisdikcija un attiecības ar Brisele II-bis

Roma III regulā nav noteikts, kura tiesa ir kompetenta risināt attiecīgo jautājumu. Padomes regula 2201/2003, tā sauktā Brisele II-bis regula, nosaka kārtību attiecībā uz jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi attiecībā uz laulības jautājumiem, taču piemērojamais tiesību akts tiek noteikts saskaņā ar vietējām vai Eiropas kolīziju normām. Roma III regula neietekmē Brisele II-bis regulas piemērošanu (Roma III regulas 2.pants). Neatkarīgi no tā, vai attiecīgās valsts tiesa, kas pieņem lēmumu par laulības šķiršanu, piemēro Roma III regulu vai nē, saskaņā ar Brisele II-bis regulu tās lēmums tiks atzīts. Viens no pamatiem saskaņotu kolīziju normu ieviešanai bija, ka tas ievērojami samazinās „steigšanās uz tiesu”, jo jebkura iesaistītās dalībvalsts tiesa, kurā iesniegta prasība, piemēros likumu atbilstoši kopīgiem noteikumiem

⁷ Basedow Liber Amicorum Pintens I 135, 138.

⁸ Basedow Liber Amicorum Pintens I 135, 138.

kārtībai. Tomēr, ņemot vērā ierobežoto Roma III regulā iesaistīto ES dalībvalstu skaitu, šāds efekts var tikt panākts tikai daļēji.

IV. Pušu izvēle

1. Vispārīga informācija

Regula ļauj pusēm izvēlēties laulības šķiršanai un laulāto atšķiršanai piemērojamus tiesību aktus un šajā sakarā rada lielākajai daļai ES dalībvalstu jaunu pieeju. Regulā iestrādātas iespējas pieļaut elastību laulātajiem attiecībā uz laulības šķiršanai un laulāto atšķiršanai piemērojamo tiesību aktu izvēli. Paredzēts, ka laulātie šķiršanās gadījumā ar abpusēju piekrišanu var panākt vienošanos. Tās darbosies pāriem kā spēcīgs pamudinājums jau iepriekš risināt jautājumus, kas saistīti ar iespējamām laulības izjukšanas sekām, un paredzēt, lai veicinātu miermīlīgu laulības šķiršanu. Pušu autonomija gan nav neierobežota – laulātajiem jābūt „nozīmīgai piesaistei” pie attiecīgās valsts. Pušu izvēle ir ierobežota ar 5.pantā minētajiem tiesību aktiem: 1) tās valsts tiesību akti, kurā laulātajiem ir pastāvīgā dzīvesvieta, 2) tās valsts tiesību akti, kurā laulātajiem bija pēdējā kopīgā pastāvīgā dzīvesvieta, ar nosacījumu, ka viens no viņiem tur joprojām dzīvo, 3) viena laulātā pilsonības valsts tiesību akti, vai 4) tiesas atrašanās valsts tiesību akti (5.pants).

2. Kuru (-s) tiesību aktu(-s) var izvēlēties?

a) Kopīgā pastāvīgā dzīvesvieta

aa) Pastāvīgā dzīvesvieta

Pirmie no piemērojamajiem tiesību aktiem ir pastāvīgās dzīvesvietas tiesību akti. Laulātie var izvēlēties tās valsts tiesību aktus, kurā atrodas viņu pastāvīgā dzīvesvieta vienošanās noslēgšanas laikā (5.panta a) apakšpunkts).

bb) Pastāvīgās dzīvesvietas definīcija

Lai noteiktu pastāvīgo dzīvesvietu, citu regulu judikatūra paredz, ka kādam fiziski jāatrodas attiecīgajā valstī brīvprātīgi, ar noteiktu mērķi un noteiktu nodomu uzturēties tajā nozīmīgu laika periodu. ES tiesību akti šajā punktā norāda, ka jākoncentrējas uz personas interešu centru⁹. Roma III regulas izpratnē cilvēkam var būt tikai viena pastāvīgā dzīvesvieta.

Kopīga pastāvīgā dzīvesvieta nozīmē tikai to, ka laulātajiem ir pastāvīgās dzīvesvietas tajā pašā valstī. Taču tai nav obligāti jābūt vienai mājai. Ir pieļaujama pastāvīgā dzīvesvieta dažādās vietās vienas valsts robežās¹⁰.

cc) Kritiskie gadījumi

Tomēr pastāvīgās dzīvesvietas koncepcijai ir daži trūkumi (skat. dokumentu par Brisele II-bis). Var būt grūti noteikt, kur personai ir pastāvīgā dzīvesvieta, ja tā pastāvīgi atrodas kustībā un tai nav īstas vai ilgstošas piesaistes pie kādas no valstīm, caur kurām šī persona pārvietojas. Tāpat noteiktos gadījumos būtiskas šaubas var radīt jautājums, cik ilgi personai jābūt savai dzīvesvietai, pirms to var saukt par „pastāvīgu”. Tomēr laika periods nav noteikts. Dažos gadījumos persona var iegūt pastāvīgu dzīvesvietu uzreiz pēc ierašanās valstī, kurā tā vēlas pastāvīgi dzīvot.

Tomēr ir daudz gadījumu, kad notiek pretēji. Piemēram, ja laulātais profesionālu vai ekonomisku apsvērumu dēļ dodas dzīvot un strādāt uz ārzemēm, domājams, uz ilgu laiku, bet uztur ciešus un stabilus sakarus ar savu izcelsmes valsti, laulātais var, atkarībā no apstākļiem,

⁹ Skatīt ECJ 2010.gada 22.decembrī - lieta C-497/10 PPU – Mercredi pret Chaffe, FamRZ 2011, 617 anotācija Henrich = IPRax 2012, 340 anotācija K. Siehr, 316.

¹⁰ Basedow Liber Amicorum Pintens I 135, 143 f.

joprojām uzskatīt, ka viņa pastāvīgā dzīvesvieta atrodas viņa izcelsmes valstī, kur ir arī viņa ģimenes interešu centrs un sabiedriskā dzīve (skat. Mantošanas regulas 24.apsvērumu).

b) Pēdējā pastāvīgā dzīvesvieta

Laulātie var izvēlēties tās valsts tiesību aktus, kurā viņi pēdējo reizi kopā pastāvīgi dzīvojuši, ar nosacījumu, ka viens no viņiem joprojām dzīvo turpat, kur laikā, kad tika noslēgta vienošanās (5.panta b) daļa). Pušu pēdējā kopīgā pastāvīgā dzīvesvieta saglabā nepārtrauktību un aizsargā tā laulātā intereses, kas palicis kādreizējā kopīgajā pastāvīgajā dzīvesvietā.

c) Viena laulātā pilsonības valsts

Ja nav kopīgas dzīvesvietas, laulātie var izvēlēties arī viena laulātā pilsonības valsts vienošanās noslēgšanas laikā tiesību aktus (5.panta c) apakšpunkts).

Jautājums par vairākām pilsonībām nav apskatīts tieši.

Piemērs: Vīram ir Vācijas pilsonība. Sievai ir Vācijas un Latvijas pilsonība. Laulātie dzīvo Latvijā. Vai viņiem atļauts izvēlēties Vācijas tiesību aktus?

Pastāv sarežģīts 22.apsvēruma, kas nosaka – ciktāl regula attiecas uz pilsonību kā piesaistes faktoru attiecīgās valsts tiesību aktu piemērošanai, jautājums, kā rīkoties vairāku pilsonību gadījumā, būtu jāregulē nacionālajai likumdošanai, taču – pilnībā ievērojot Eiropas Savienības vispārējos principus. To varētu uztvert kā norādi uz nacionālajām kolīziju normām, saskaņā ar kurām tiesas valsts pilsonība vispārīgi ir prioritāte. Tomēr viens no vispārīgajiem Eiropas tiesību aktu principiem ir nediskriminācija. Tādēļ jāpieņem, ka priekšroka ir personas ciešākajai piesaistei valstij. Šāds rezultāts ir apšaubāms, jo Eiropas Tiesa lēmusi, ka pilsonības „aktivitātes” analīze attiecībā uz jurisdikciju nav piemērojama¹¹. Tādēļ juridiskajā literatūrā pastāv strīds, vai tiesību akts, kas paredz neaktīvu pilsonību, vispār ir¹² vai nav atļauts¹³. Galvenie argumenti par labu pirmajam viedoklim ir brīva cilvēku kustība un pušu autonomija, savukārt galvenais arguments par labu otrajam viedoklim ir nepieciešamās ciešās piesaistes trūkums.

Nav noteikumu attiecībā uz bezvalstniekiem. Tiek izteikti argumenti, ka arī viņiem būtu jāsniedz iespēja izvēlēties tiesību aktus. Saskaņā ar 1954.gada Konvenciju par bezvalstnieku statusu šādām personām tādā gadījumā būtu dota iespēja izvēlēties „pastāvīgās dzīvesvietas”, kas tiktu interpretēta kā pastāvīgā dzīvesvieta, tiesību aktus¹⁴. Tas pats attiecas uz bēgļiem 1951.gada Ženēvas konvencijas par bēgļu statusu izpratnē¹⁵.

d) Tiesas atrašanās valsts tiesību akti

Vēl viena alternatīva attiecībā uz piemērojamo tiesību aktu izvēli ir tiesas atrašanās valsts tiesību akti (5.panta d) apakšpunkts). Tas noved pie to pašu tiesību aktu piemērošanas, kas attiecināma gan uz jurisdikciju, gan lietas būtību. Jurisdikcija var būt pamatota ar Brisele II-bis 3.pantu vai arī nacionāliem noteikumiem. Tomēr pie šādas iespējas pastāv priekšnoteikums, ka šādu izvēli pieļauj tiesas atrašanās valsts tiesību akti. Tādēļ nepieciešams nacionālais īstenošanas akts.

Neskatoties uz to, ka teksts nav pilnībā skaidrs, tiek pieņemts, ka izvēli var izdarīt arī pirms tiesvedības uzsākšanas¹⁶. Atklāts ir jautājums, vai nepieciešama norāde uz konkrētu valsti un/vai konkrētu tiesisko kārtību. Atbilstoši visliberālākajam ieskatam laulātie attiecībā uz nenoteiktu nākotni var izvēlēties tiesas atrašanās valsts tiesību aktus, kas būtu piemērojami

¹¹ Skatīt ECJ 2009.gada 16.jūlijs – Lieta C-168/08 - Hadadi pret Mesko, [2009] ECR. I-6871.

¹² Šajā izpratnē *Helms FamRZ* 2011, 1765, 1770 f; *Basedow Liber Amicorum Pintens I* 135, 140 f.

¹³ Šajā izpratnē *Helms FamRZ* 2011, 1765, 1770 f; *Basedow Liber Amicorum Pintens I* 135, 140 f.

¹⁴ *Gruber IPRax* 2012, 381, 386.

¹⁵ *Gruber IPRax* 2012, 381, 386.

¹⁶ *Basedow Liber Amicorum Pintens I* 135, 142; *Gruber IPRax* 2012, 381, 386.

laulības šķiršanas gadījumā¹⁷. Tiek uzskatīts, ka regulas teksts nesatur ierobežojumu un ka šāda plaša interpretācija ir pušu interesēm piemērots risinājums.

2. Piekrišana un spēkā esamība pēc būtības

Vienošanās par tiesību aktu izvēli vai jebkura rās noteikuma esamību un spēkā esamību nosaka likums, kas šos jautājumus regulētu saskaņā ar regulu, ja vien vienošanās būtu bijusi spēkā (6.panta 1.punkts). Tas attiecas tikai uz izvēlētajos tiesību aktos ietvertajiem nosacījumiem. Vai attiecīgās jurisdikcijas kolīziju normas pusēm atļauj izvēlēties laulības šķiršanai piemērojamos tiesību aktus, nav būtiski, jo šajā sakarā nepastāv renvoi¹⁸.

Piemērs: Laulātie izvēlas Anglijas tiesību aktus, kas nepieļauj pusēm izvēlēties piemērojamos likumus. Tomēr vienošanās ir derīga.

Pastāv papildu nosacījums, kas ir Roma I regulas 10.panta 2.punkta kopija un kas regulē gadījumus, kad piekrišana ir netieša. Lai demonstrētu savu nepiekrišanu, laulātais var atsaukties uz tās valsts tiesību aktiem, kurā bijusi tā pastāvīgā dzīvesvieta laikā, kad tiesā celta prasība, ja no apstākļu kopuma izriet, ka nebūtu pamata viņa rīcības sekas noteikt saskaņā ar 1. punktā norādītajiem tiesību aktiem. (6.panta 2.punkts). Tam nav būtiskas nozīmes, jo pastāv prasība, ka izvēlei jābūt izteiktai vismaz rakstiski. Sākotnēji tika plānots ieviest īpašus drošības pasākumus, lai pārliecinātos, ka laulātie apzinās savas izvēles sekas, un aizsargātu vājāko no laulātajiem.

3. Izvēles laiks

Vienošanos, kurā norādīti piemērojamie tiesību akti, var noslēgt un grozīt jebkurā laikā, bet ne vēlāk, kā prasības iesniegšanas brīdī tiesā (5.panta 2.punkts). Prasības iesniegšanas tiesā datums nosakāms tāpat, kā aprakstīts Brisele II-bis 16.pantā. Ja tiesas atrašanās valsts tiesību akti to pieļauj, laulātie tiesvedībai piemērojamo tiesību aktu var norādīt arī lietas izskatīšanas gaitā. Šādā gadījumā norāde jāreģistrē tiesā saskaņā ar tās atrašanās valsts tiesību aktiem (5.panta 3.punkts). Piemēram, šāda izvēle ir atļauta Vācijas likumprojektā, kas nosaka regulas ieviešanu.

4. Spēkā esamība pēc formas

Roma III regula paredz arī noteiktu formu (7.pants). 5.panta 1. un 2.punktā minētā vienošanās jāslēdz rakstveidā, tajā datums jānorāda un tā jāparaksta abām pusēm. Jebkāda komunikācija, izmantojot elektroniskos līdzekļus, kas paliekoši reģistrē vienošanos, ir līdzvērtīgi rakstiskiem līdzekļiem (7.panta 1.punkts).

Tomēr, ja tās iesaistītās ES dalībvalsts tiesību akts, kurā abiem laulātajiem ir pastāvīgā dzīvesvieta, laikā, kad tiek noslēgta vienošanās, šāda veida vienošanās dokumentam nosaka *papildu formas prasības*, piemērojamas ir šīs prasības (7.panta 2.punkts).

Ja laikā, kad tiek noslēgta vienošanās, laulāto pastāvīgās dzīvesvietas atrodas *dažādās iesaistītajās ES dalībvalstīs* un šo dalībvalstu tiesību akti paredz dažādas formas prasības, vienošanās pēc formas būs derīga, ja tā atbildīs vienas no šo valstu tiesību aktu prasībām (7.panta 3.punkts). Tādēļ, ja laulātie dzīvo Vācijā un Latvijā, būs pietiekami, ja būs izpildītas vienas no šo valstu formas prasībām.

Šādā gadījumā spēkā ir aizsargājošs noteikums, ka, ja vienošanās noslēgšanas laikā tikai viens no laulātajiem pastāvīgi dzīvo kādā iesaistītajā dalībvalstī un ja šajā valstī attiecībā uz tāda

¹⁷ *Basedow Liber Amicorum Pintens I 135, 142 f. – Contra Gruber IPRax 2012, 381, 386.*

¹⁸ *Basedow Liber Amicorum Pintens I 135, 143.*

veida vienošanos ir noteiktas papildu prasības par formu, piemēro šīs papildu prasības (7.panta 4.punkts).

V. Piemērojamie tiesību akti, ja nav izdarīta izvēle

1. Vispārīga informācija

Roma III regula arī nosaka kritērijus, pēc kuriem nosakāmi piemērojamie tiesību akti pārrobežu laulības šķiršanas lietās gadījumos, ja laulātie nav izdarījuši izvēli par piemērojamajiem tiesību aktiem. Tāpat kā citās regulās un Hāgas Starptautiskās privāttiesību konferences konvencijās, Roma III regulai pilsonības princips nav primārs. Tā vietā regulā tiek izmantota piesaistes kritēriju kaskāde. Ja laulātie nav izdarījuši izvēli par piemērojamajiem tiesību aktiem, laulības šķiršanu un laulāto atšķiršanu nosaka tās valsts tiesību akti: 1) kurā atrodas laulāto pastāvīgā dzīvesvieta laikā, kad ceļ prasību tiesā; vai, ja tas nav piemērojams, tad 2) kurā atrodas laulāto pēdējā pastāvīgā dzīvesvieta – ar noteikumu, ka šis laikposms nav beidzies vairāk kā vienu gadu pirms prasības celšanas tiesā, ja viens no viņiem šajā valstī joprojām dzīvo laikā, kad ceļ prasību tiesā; vai, ja tas nav piemērojams, tad 3) kuras valstspiederīgie ir abi laulātie laikā, kad ceļ prasību tiesā; vai, ja tas nav piemērojams, tad 4) kurā ir celta prasība tiesā. (8.pants).

2. Pastāvīgā dzīvesvieta

Primāri piemērojami tās valsts tiesību akti, kurā laulātajiem ir pastāvīgā dzīvesvieta prasības iesniegšanas brīdī tiesā (8.pants a) apakšpunkts).

Brisele II-bis regulas 3. un 8.pantā pastāvīgā dzīvesvieta tiek piemērojama kā attiecīgās jurisdikcijas piesaistes kritērijs.

3. Pēdējā pastāvīgā dzīvesvieta

Vēl viens piesaistes kritērijs ir vieta, kur atrodas laulāto pēdējā pastāvīgā dzīvesvieta, ar noteikumu, ka šis laikposms nav beidzies vairāk kā vienu gadu pirms prasības celšanas tiesā, ja viens no viņiem šajā valstī joprojām dzīvo laikā, kad ceļ prasību tiesā (8.panta b) apakšpunkts). Laika ierobežojums viena gada apmērā ir saprotams, jo pēdējās pastāvīgās dzīvesvietas nozīmīgums ar laiku samazinās. No otras puses, tas arī nozīmē, ka palikušais laulātais var piedzīvot izmaiņas attiecībā uz piemērojamajiem tiesību aktiem. Piemērs: Vīrs no Francijas un viņa sieva no Latvijas līdz 2011.gada augustam kopā dzīvo Rīgā. Pēc tam vīrs pārceļas uz Parīzi, savukārt sieva paliek Rīgā. Ja vīrs tad iesniedz pieteikumu Francijas tiesā, piemēro Francijas tiesību aktus.

4. Jebkura laulātā pilsonības valsts

Piesaistes kritērijs ir arī pilsonība. Laulības šķiršanu un laulāto atšķiršanu nosaka tās valsts tiesību akti, kuras pilsonība abiem laulātajiem ir brīdī, kad tiesā tiek iesniegta prasība (8.panta c) apakšpunkts). Vairāku pilsonību gadījumiem skaidrojums sniegts 22.apsvērumā, saskaņā ar kuru jautājums, kā rīkoties vairāku pilsonību gadījumā, būtu jāregulē nacionālajai likumdošanai, taču – pilnībā ievērojot Eiropas Savienības vispārējos principus. Jurisdikcijai pietiek ar formālu pilsonību, vai šeit tiek prasīta „aktīva

pilsonība”¹⁹? Tika argumentēts, ka kopīgu pilsonību var akceptēt kā piesaistes kritēriju tikai gadījumos, ja pastāv arī tāds papildu elements kā pastāvīgā dzīvesvieta otras pilsonības valstī. Tā iemesls ir fakts, ka dažreiz laulātie ar laulības palīdzību izmanto papildu pilsonības tiesību aktus, kaut citādi šī pilsonība nav būtiska²⁰.

5. Tiesas atrašanās valsts

Piesaistes kritēriju saraksta pēdējā vietā ierindojas tiesas atrašanās vieta. Tās valsts tiesību aktus, kuras tiesā iesniegta prasība, piemēro, ja nav citu alternatīvu (8.panta d) apakšpunkts). Apvienojumā ar Brisele II-bis regulu tas nozīmē, ka pieteikuma iesniedzējs var vienpusēji izvēlēties tiesību aktus, kas piemērojami laulības šķiršanai vai laulāto atšķiršanai, jebkurā iesaistītajā ES dalībvalstī izveidojot savu pastāvīgo dzīvesvietu vismaz uz termiņu, kas ir nav mazāks par 12 mēnešiem.

VI. Laulāto atšķiršanas pārvēršana laulības šķiršanā

Nepārtrauktības labad piemērojamo tiesību aktu maiņa paliek bez sekām. Ja laulāto atšķiršana tiek pārvērsta laulības šķiršanā, tai piemērojami tie paši tiesību akti, kas laulāto atšķiršanai, ja vien puses nav vienojušās citādi saskaņā ar Roma III regulas 5.pantu (9.panta 1.punkts). Tomēr, ja tiesību aktos, ko piemēroja laulāto atšķiršanai, nav paredzēta laulāto atšķiršanas pārveide par laulības šķiršanu, ja vien puses nav izdarījušas piemērojamo aktu izvēli, piemēro 8. pantu, ja vien puses saskaņā ar 5. pantu nav vienojušās citādi (9.panta 2.punkts).

VII. Tiesas atrašanās valsts tiesību aktu piemērošana

Ja piemērojamais tiesību akts saskaņā ar Roma III regulas 5. vai 8.pantu neparedz laulības šķiršanu vai arī nepiešķir vienam no laulātajiem vienlīdzīgas iespējas laulības šķiršanai vai laulāto atšķiršanai, pamatojoties uz tā dzimumu, piemēro tiesas atrašanās valstī spēkā esošu tiesību aktu (10.pants). Pēc laulības šķiršanas ieviešanas Maltā pirmo alternatīvu var piemērot ļoti retos gadījumos, kā Filipīnās. Nav skaidrs, vai 10.pants izslēdz diskriminējošu laulības šķiršanas tiesību aktu (lielākoties reliģiozu likumu) piemērošanu bez jebkādiem izņēmumiem. Viena iespēja ir noteikumu piemērošanas ierobežošana diskriminācijas gadījumos *in concreto*²¹.

VIII. Vispārējie nosacījumi

1. Renvoi izslēgšana

Ja Roma III regula paredz attiecīgas valsts tiesību aktu piemērošanu, ar to jāsaprot attiecīgajā valstī spēkā esošās tiesību normas, izņemot starptautisko privāttiesību normas (11.pants).

¹⁹ Salīdzinot ar *Boele-Woelki Yb P I L 12* (2010), 1, 18 f.

²⁰ Skatīt *Basedow Liber Amicorum Pintens I* 135, 146.

²¹ Salīdzinot ar *Basedow Liber Amicorum Pintens I* 135, 149.

2. Sabiedriskā kārtība

Ar Roma III regulu norādīto tiesību aktu kāda noteikuma piemērošanu var atteikt tikai tad, ja šāda piemērošana ir acīmredzami nesaderīga ar sabiedrisko kārtību valstī, kur atrodas attiecīgā tiesa (12.pants). Tāpat kā citās lietās, izšķirošs ir rezultāts, līdz kuram noved attiecīgo tiesību aktu piemērošana attiecīgās lietas apstākļos.

3. Nacionālo tiesību aktu atšķirības

Roma III regula neuzliek pienākumu tiesām tādā iesaistītajā dalībvalstī, kuras tiesību aktos nav paredzēta laulības šķiršana vai attiecīgā laulība netiek uzskatīta par spēkā esošu laulības šķiršanas tiesvedības nolūkā, saskaņā ar regulu pasludināt laulību par šķirtu. (13.pants). Līdz ar laulības šķiršanas ieviešanu Maltā pirmajam scenārijam vairs nav praktiskas nozīmes. Otra alternatīva ļauj ES dalībvalstīm neatzīt vienāda dzimuma personu laulību, lai to nevajadzētu šķirt. Tiek diskutēts, vai tādā ES dalībvalstī, kā Vācija, kur atļautas reģistrētas partnerattiecības, bet ne pilntiesīgas vienāda dzimuma personu laulības, vajadzētu atteikties no izņēmuma²².

4. Valstis ar divām vai vairākām tiesību sistēmām

a) Teritoriālās tiesību normu kolīzijas

Roma III regula paredz arī noteiktu kārtību valstīs ar divām vai vairākām tiesību sistēmām. Pirmā alternatīva ir valstis, kas aptver vairākas teritoriālās vienības, kur katrā ir sava tiesību sistēma vai savs tiesību normu kopums to jautājumu jomā, uz kuriem attiecas Roma III regula (14.pants). Vairāku jurisdikciju valstu piemēri ir Austrālija (provinces), Apvienotā Karaliste (Anglija, Skotija) un Amerikas Savienotās Valstis (štati).

Jebkura atsauce uz šīs valsts tiesību aktiem, lai noteiktu piemērojamos tiesību aktus saskaņā ar Roma III regulu, uzskata par atsaucēm uz attiecīgajā teritoriālajā vienībā spēkā esošiem tiesību aktiem (14.panta a) apakšpunkts).

Jebkāda Roma III regulā ietverta atsauce uz pastāvīgo dzīvesvietu attiecīgajā valstī tulkojama kā atsauce uz pastāvīgu dzīvesvietu attiecīgajā teritoriālajā vienībā (14.panta b) apakšpunkts).

Jebkura atsauce uz valstspiederību attiecas uz teritoriālo vienību, kas norādīta attiecīgās valsts tiesību aktos, vai, ja nav attiecīgu noteikumu, šī atsauce attiecas uz pušu izraudzīto teritoriālo vienību, vai, ja izvēle nav izdarīta, uz teritoriālo vienību, ar kuru attiecīgajam laulātajam vai laulātajiem ir visciešākā saikne (14.pants c) apakšpunkts).

b) Tiesību normu kolīzijas attiecībā uz personu kategorijām

Citi gadījumi saistībā ar valstīm ar divām vai vairāk tiesību sistēmām ir gadījumi, kas ietver tiesību normu kolīzijas attiecībā uz personu kategorijām (15.pants). Daudzās pasaules valstīs piemērojamo tiesību aktu nosaka pušu reliģija, piemēram, Indijā (kristīgie, hinduistu vai Islāma likumi).

Attiecībā uz valsti, kurai ir divas vai vairākas tiesību sistēmas vai tiesību normu kopumi, kas saistībā ar jautājumiem, kurus reglamentē šī regula, piemērojami atšķirīgām personu kategorijām, visas norādes uz šādas valsts tiesību aktiem interpretē tā, ka tās attiecas uz tiesību sistēmu, kuru nosaka saskaņā ar šajā valstī spēkā esošajiem noteikumiem. Ja šādu noteikumu nav, piemēro to tiesību sistēmu vai tiesību normu kopumu, ar kuru attiecīgajam laulātajam vai laulātajiem ir visciešākā saikne. . Visciešākā saikne var tikt balstīta konkrēti uz pastāvīgu dzīvesvietu vai reliģiju.

²² Šajā izpratnē Gruber IPRax 2012, 381, 391.

IX. Pārejas noteikumi

- Roma III regula piemēro attiecībā uz tiesvedību, kas uzsākta, un uz 5. pantā minēto vienošanos, kas noslēgta, sākot no **2012. gada 21. jūnija**. (18.panta 1.punkts).
- Tomēr regula piešķirs spēku arī vienošanos par piemērojamo tiesību aktu izvēli, kas noslēgta pirms **2012.gada 21.jūniju**, ar nosacījumu, ka vienošanās atbilst 6.pantam (piekrišana un spēkā esamība pēc būtības) un 7.pantam (formālās prasības).
- Roma III regula regula neskar vienošanās par piemērojamo tiesību aktu izvēli, kuras ir noslēgtas **saskaņā ar tās iesaistītās dalībvalsts tiesību aktiem**, kuras tiesā prasība ir celta pirms 2012. gada 21. jūnija (18.panta 2.punkts). Šāda tiesību aktu izvēle jau bija iespējama, piemēram, saskaņā ar Vācijas starptautiskajām privāttiesībām.

X. Attiecības ar spēkā esošajām starptautiskajām konvencijām

Spēkā esošās starptautiskās konvencijas ar trešajām valstīm:

Roma III regula respektē spēkā esošās starptautiskās konvencijas ar trešajām valstīm. Neskarot iesaistīto dalībvalstu saistības saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību 351. pantu, Roma III regula neietekmē tādu starptautisku konvenciju piemērošanu, kuru puses regulas vai lēmuma saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību 331. panta 1. punkta otro vai trešo daļu pieņemšanas laikā ir viena vai vairākas iesaistītās dalībvalstis un kurās ir paredzētas kolīziju normas attiecībā uz laulības šķiršanu vai laulāto atšķiršanu. (19.panta 1.punkts). Tās lielākoties ir Hāgas konvencijas par laulības izbeigšanu.

Starp iesaistītajām dalībvalstīm:

Tomēr attiecībās starp iesaistītajām dalībvalstīm Roma III regula prevalē pār konvencijām, kas ekskluzīvi noslēgtas starp divām vai vairākām dalībvalstīm, ciktāl šādas konvencijas attiecas uz regulā reglamentētiem jautājumiem. (19.panta 2.punkts). Tās jo īpaši ir divpusējie Latvijas līgumi ar citām iesaistītajām ES dalībvalstīm.